

Т. І. Демчук, доктор філософії,
доцент кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ

Стаття присвячена аналізу протидія корупції, адже остання є однією з найважливіших проблем, які впливають на розвиток України як демократичної та правової держави. Корупція суттєво підриває довіру до органів державної влади, перешкоджає економічному зростанню та погіршує якість життя громадян. У статті досліджується ефективність діяльності антикорупційних органів в Україні, зокрема Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП), Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) та Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС).

Зокрема, проаналізовано завдання, функції та взаємодію цих установ у контексті загальнонаціональної стратегії боротьби з корупцією. Значна увага приділяється оцінці ефективності їхньої роботи за такими критеріями, як виявлення корупційних злочинів, результати розслідувань, повернення незаконно отриманих активів до державного бюджету, а також рівень довіри суспільства.

У дослідженні висвітлюються проблеми, що ускладнюють діяльність антикорупційних органів, зокрема вплив політичних чинників, обмежені фінансові та кадрові ресурси, а також низький рівень співпраці з іншими державними структурами. Крім того, проаналізовано міжнародний досвід протидії корупції, зокрема приклади успішних практик у країнах Європейського Союзу, та запропоновано шляхи їх адаптації до українських реалій.

Результати дослідження свідчать про необхідність зміцнення незалежності антикорупційних органів, удосконалення законодавчої бази та впровадження сучасних цифрових інструментів для забезпечення прозорості й ефективності їх роботи. Автор підкреслює важливість підвищення суспільної довіри до антикорупційної системи через відкритість і звітність її діяльності.

Таким чином, стаття є спробою комплексного аналізу роботи антикорупційних органів в Україні з метою визначення проблем і перспектив їх удосконалення, що є ключовим для зниження рівня корупції та побудови правової держави.

Ключові слова: судові та правоохоронні органи, корупція, антикорупційні органи, боротьба з корупцією, прозорість роботи правоохоронних органів.

T. I. Demchuk. Combating corruption: the effectiveness of anti-corruption bodies

The article is devoted to the analysis of combating corruption, as the latter is one of the most important problems affecting the development of Ukraine as a democratic and legal state. Corruption significantly undermines trust in state authorities, hinders economic growth and worsens the quality of life of citizens. The article examines the effectiveness of anti-corruption bodies in Ukraine, in particular the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (hereinafter referred to as NABU), the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office (hereinafter referred to as SAPO), the National Agency for the Prevention of Corruption (hereinafter referred to as NACP) and the High Anti-Corruption Court (hereinafter referred to as VACC).

In particular, the tasks, functions and interaction of these institutions are analyzed in the context of the national strategy for combating corruption. Considerable attention is paid to assessing the effectiveness of their work according to such criteria as the detection of corruption crimes, the results of investigations, the return of illegally obtained assets to the state budget, as well as the level of public trust.

The study highlights the problems that complicate the activities of anti-corruption bodies, in particular the influence of political factors, limited financial and human resources, as well as the low level of cooperation with other state structures. In addition, the international experience of combating corruption is analyzed, in particular examples of successful practices in the countries of the European Union, and ways of adapting them to Ukrainian realities are proposed.

The results of the study indicate the need to strengthen the independence of anti-corruption bodies, improve the legislative framework and introduce modern digital tools to ensure the transparency and efficiency of their work. The author emphasizes the importance of increasing public trust in the anti-corruption system through openness and reporting of its activities.

Thus, the article is an attempt to comprehensively analyze the work of anti-corruption bodies in Ukraine in order to identify problems and prospects for their improvement, which is key to reducing the level of corruption and building a state based on the rule of law.

Key words: judicial and law enforcement bodies, corruption, anti-corruption bodies, fight against corruption, transparency of law enforcement bodies.

Постановка проблеми. Корупція є однією з найгостріших проблем сучасної України, яка суттєво підриває економічний, соціальний і політичний розвиток держави. Її системний характер створює загрозу для національної безпеки, знижує рівень довіри громадян до державних інституцій і ускладнює міжнародне співробітництво. У цьому контексті питання ефективної протидії корупції набуває особливого значення. Незважаючи на прийняття численних антикорупційних реформ та створення спеціалізованих органів, таких як Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Вищий антикорупційний суд (ВАКС), рівень корупції в країні залишається високим.

Однією з ключових проблем є недостатня ефективність діяльності антикорупційних органів. Хоча вони досягли певних результатів у викритті корупційних схем, реальна кількість винесених вироків та повернутих до державного бюджету коштів залишається низькою. Це свідчить про наявність низки викликів, таких як політичний тиск, обмежені фінансові та кадрові ресурси, а також недостатня координація між антикорупційними установами.

Додатково проблему ускладнює недостатній рівень правової освіти серед населення, що сприяє толерантному ставленню до корупційних проявів. Також зберігається низька прозорість роботи державних установ, що створює можливості для зловживань. Водночас громадська недовіра до антикорупційних органів посилює скептицизм щодо їхньої спроможності ефективно протидіяти корупції.

Не менш важливим є питання впровадження міжнародного досвіду у сфері боротьби з корупцією. Багато успішних практик, застосованих у країнах Європейського Союзу, таких як цифровізація державних послуг, відкриття публічних реєстрів і прозоре звітування, лише частково адаптовані в Україні.

Отже, проблема ефективності діяльності антикорупційних органів потребує комплексного аналізу, визначення основних перешкод та розробки дієвих механізмів для їх подолання. Це завдання є ключовим для зниження рівня корупції та забезпечення сталого розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема корупції та ефективність діяльності антикорупційних органів є об'єктом значної уваги науковців, юристів та громадських діячів. Багато досліджень зосереджуються на аналізі причин поширення корупції, її впливу на суспільство та економіку, а також оцінці ефективності заходів, спрямованих на боротьбу з цим явищем. Зазначена проблематика відображена в працях А. Берлача, Л. Білої-Тіунової, В. Гаращука, Д. Заброди, В. Колпакова, О. Костенка, О. Кузьменко, С. Лашкет, М. Мельника, В. Настюка, Є. Невмержицького, В. Соловійова, А. Сафоненка, М. Флейчука, М. Хавронюка, Л. Щербини та інших.

Мета статті полягає в аналізі чинного законодавства у процесі діяльності антикорупційних органів в Україні та визначення шляхів її підвищення.

Виклад основного матеріалу. Термін «корупція» походить від латинських слів «corrupti» та «gumpere» (corrupti – обов'язкова причетність кількох представників однієї із сторін до справи, gumpere – порушувати, ламати, пошкоджувати, скасовувати) [1]. Його активно почали використовувати в політичному лексиконі наприкінці 80-х років минулого століття. Адже, вважається, що це одна із найголовніших загроз національній безпеці та демократичному розвитку держави і суспільства.

Варто погодитись із думкою С. В. Максимова, В. С. Овчинського, Г. Ф. Хохлакова, котрі вважають, що «корупція – це використання уповноваженими на використання державних функцій (або прирівняних до них) особами свого статусу та пов'язаних з ним можливостей для непередбаченого законом отримання матеріальних та інших благ і переваг, а також протиправне надання їм цих благ і переваг фізичними і юридичними особами» [3].

Як зазначає Л. О. Коваль, «корупція є одним із ключових бар'єрів для економічного розвитку України, який значно уповільнює впровадження реформ та погіршує якість життя населення» [4, с. 25].

Проблема протидії корупції є одним із ключових викликів для сучасної України, що зумовлює необхідність створення ефективних механізмів її запобігання та боротьби. Основою для функціонування антикорупційної системи є відповідне законодавство та діяльність спеціалізованих органів, спрямована на забезпечення прозорості, підзвітності та відповідальності в державному управлінні.

Законодавча база України щодо протидії корупції формувалася під впливом міжнародних стандартів і рекомендацій. Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про запобігання корупції». Відповідно до ст. 2 зазначеного нормативно-правового акту корупція – це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [2]. Окрім офіційного тлумачення термінів, Закон України «Про запобігання корупції» визначає засади антикорупційної політики, механізми запобігання корупційним правопорушенням та відповідальність за їх вчинення, а також запроваджує такі інструменти, як електронне декларування, контроль за конфліктом інтересів, створення публічних реєстрів та забезпечення доступу до інформації.

Додатково регулювання здійснюється через Кримінальний кодекс України, який встановлює відповідальність за вчинення корупційних злочинів, таких як зловживання службовим становищем, хабарництво, незаконне збагачення тощо. Особливу роль відіграють норми Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», які визначають функції та повноваження цих інституцій.

Нині, система антикорупційних органів в Україні включає чотири ключові інституції:

1. Національне антикорупційне бюро України – є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [5]. Основне завдання й мета діяльності НАБУ регламентована ч. 2 ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», яке полягає в протидії корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції [5].

До структури управлінь Національного бюро можуть входити підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії, інформаційно-аналітичні, оперативно-технічні підрозділи, підрозділи, що здійснюють виявлення майна, яке може бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації, підрозділи швидкого реагування, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та забезпечення безпеки працівників, представництва інтересів в іноземних юрисдикційних органах, експертні, фінансові, кадрові та інші підрозділи [5].

2. Спеціалізована антикорупційна прокуратура забезпечує процесуальне керівництво розслідуваннями НАБУ. Положення ст. 8¹ зазначений орган є юридичною особою публічного права, має відокремлене майно, що є державною власністю, рахунки в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням [6]. У структурі Спеціалізованої антикорупційної прокуратури окремо від Офісу Генерального прокурора утворюються підрозділи із забезпечення документообігу, у тому числі електронного документообігу (канцелярія), режимно-секретної роботи, управління персоналом, внутрішнього контролю та інші підрозділи, необхідні для здійснення функцій Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Зазначені у цьому абзаці підрозділи Спеціалізованої антикорупційної прокуратури підпорядковуються заступнику Генерального прокурора – керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особі, яка виконує його обов'язки) [6]. Питання організації діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури вирішуються наказами, які видаються заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особою, яка виконує його обов'язки) та є обов'язковими для виконання прокурорами та іншими працівниками Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [6].

3. Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику [2]. Зазначений орган створюється відповідно до положень Конституції України та інших нормативно-правових актів Кабінетом міністрів України та відповідає за запобігання корупції, моніторинг декларацій та контроль за дотриманням антикорупційного законодавства.

4. Вищий антикорупційний суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судустрою України. Його завдання регламентовані положеннями ст. 3 Закону України «Про вищий антикорупційний суд», зокрема здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства, а також здійснення правосуддя у справах про застосування санкції, передбаченої 1¹ частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», у порядку адміністративного судочинства [7]. Проте, аналіз діяльності роботи Вищого антикорупційного суду України свідчить про певний прогрес у боротьбі з корупцією серед високопосадовців, однак процеси розгляду справ залишаються тривалими, що послаблює суспільний ефект від роботи суду.

Однак, попри створення сучасної інституційної системи, яка зазначена вище, ефективність діяльності антикорупційних органів викликає численні дискусії серед науковців і практиків. Одна з основних проблем – це політичний вплив на антикорупційні органи, що знижує їх незалежність. Як зазначає В. І. Тимошенко, «антикорупційні інституції стикаються з серйозними перешкодами у вигляді тиску з боку політичних еліт, що значно ускладнює їх роботу» [8, с.10].

Ще однією перепоною є низький рівень довіри громадян до антикорупційної системи. Згідно з дослідженнями Transparency International, значна частина населення України вважає антикорупційні органи неефективними, що свідчить про необхідність покращення прозорості та звітності їхньої діяльності [9].

Отже, проаналізоване чинне законодавство та думки науковців дозволяють виокремити наступні шляхи вдосконалення діяльності зазначених інституцій, зокрема зміцнивши незалежність антикорупційних органів через законодавчі зміни та посилення гарантій їх автономії; впровадити нові цифрових інструментів, таких як автоматизований моніторинг декларацій та електронні сервіси для громадян; покращити взаємодію між антикорупційними органами та іншими органами державної влади; залучати громадянського суспільства до контролю за діяльністю антикорупційних інституцій.

Отже, протидія корупції в Україні потребує системного підходу, спрямованого на усунення існуючих проблем та підвищення ефективності діяльності антикорупційних органів. Лише за умов забезпечення їхньої незалежності, удосконалення законодавчої бази та впровадження сучасних технологій можна досягти суттєвих результатів у боротьбі з корупцією.

Висновки та перспективи. Протидія корупції залишається одним із найактуальніших викликів для України, адже високий рівень корупції негативно впливає на економічний, соціальний і політичний розвиток держави. Аналіз ефективності діяльності антикорупційних органів показує, що Україна має розвинену систему інституцій, створених для боротьби з корупцією, проте їх діяльність потребує суттєвого вдосконалення.

Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції та Вищий антикорупційний суд здійснюють важливу функцію у викритті та покаранні корупціонерів. Водночас існують значні виклики, які перешкоджають досягненню очікуваної ефективності. Основними проблемами є політичний вплив, недостатнє фінансування, брак кваліфікованих кадрів, а також складність координації між різними органами.

Результати діяльності антикорупційних установ демонструють як певні досягнення, так і недоліки. З одного боку, зростає кількість розпочатих розслідувань, розглянутих справ і винесених вироків. З іншого боку, рівень повернення незаконно отриманих коштів до бюджету залишається низьким, а довіра громадян до цих органів потребує покращення. Крім того, частина корупційних злочинів залишається невиявленою через слабкість механізмів внутрішнього контролю в органах державної влади.

Міжнародний досвід боротьби з корупцією вказує на важливість підвищення незалежності антикорупційних органів, удосконалення законодавчої бази та впровадження цифрових технологій. Україна може використати успішні практики країн ЄС, зокрема щодо прозорості роботи органів влади, відкритості даних і залучення громадськості до моніторингу їхньої діяльності.

Підвищення ефективності антикорупційних органів вимагає комплексного підходу, що передбачає зміцнення інституційної спроможності, розробку нових механізмів моніторингу корупційних ризиків, активізацію взаємодії з міжнародними організаціями та забезпечення суспільної підтримки. Лише за умови реалізації цих заходів можна досягти суттєвого зниження рівня корупції, що є необхідним для сталого розвитку України та її інтеграції до європейської спільноти.

Список використаних джерел:

1. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: *монографія*. Київ : КНТ, 2019. 368 с.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
3. Кримінологія: *навч. посібник* / за ред. Б. М. Головкина. Київ: Право. 2020. С. 384.
4. Коваль Л. О. Економічні аспекти боротьби з корупцією в Україні. *Економіка та право*. 2021. № 4. С. 25.
5. Про Національне антикорупційне бюро України: Закону України від 14.10.2014 р. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 47. ст. 2051. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
6. Про прокуратуру: Закону України від 14.10.2014 р. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 2–3. ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/conv#n1728>
7. Про вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 24. ст.212. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>
8. Тимошенко В. І. Протидія корупції: проблеми та перспективи. *Юридичний журнал*. 2021. № 3. С. 10.
9. Transparency International Україна. Індекс сприйняття корупції 2022. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2022/>